

‘De overgang van school naar werk voor jongeren met een beperking’

Ervaringen en beeldvorming van jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk

Wies Arts & Elle Verheijden

‘De overgang van school naar werk voor jongeren met een beperking’

Ervaringen en beeldvorming van jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk

Pre-masterthesis: Maatschappelijke Opvoedingsvraagstukken

Universiteit Utrecht

Datum: 23 juni 2014

Begeleider: Dr. C. Baerveldt

Wies Arts: 4265009

Elle Verheijden: 4251679

Aantal woorden: 7851

Trefwoorden: Jongeren met een beperking, Participatiewet, Overgang van school naar werk, Wajong-uitkering, Ondersteuning, Beeldvorming, Arbeidsmarkt & Onderwijs.

Abstract

De overgang van school naar werk levert voor jongeren met een beperking verschillende problemen op. De twee voornaamste problemen in deze overgang zijn ondersteuning die niet aansluit en een negatieve beeldvorming vanuit de arbeidsmarkt. In dit onderzoek is onderzocht hoe jongeren met een beperking de ondersteuning tijdens de overgang van school naar werk ervaren en welk beeld jongeren hebben van werk. Er is literatuuronderzoek en kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Het kwalitatief onderzoek bestond uit interviews met 14 respondenten, in de vorm van individuele interviews en een focusgroep interview. Hieruit bleek dat jongeren meer ondersteuning van hun sociale omgeving ervaren dan van onderwijs- en arbeidsinstanties. Daarnaast geven ze aan met het ontvangen van de Wajonguitkering nooit méér te zullen verdienen dan met betaald werk. Zij denken dat zij een ‘Wajong-stempel’ hebben waardoor werknemers hen niet aannemen. Jongeren hebben hun toekomstdromen vaak los moeten laten door hun beperking. Zij geven aan ondersteuning nodig te hebben van mensen die niet alleen kijken naar de mogelijkheden, maar ook realistisch zijn over de onmogelijkheden van jongeren met een beperking.

“Heb jij mensen met wie je praat over je toekomst?”

“Ja natuurlijk heb je wel mensen met wie je praat...”

“En wie zijn dat?”

*“Met vrienden. Zo van ja ik ga later dit doen. Maar ja dan zijn we aan het dromen” [lacht]
- Respondent 1, 16 jaar*

1. Inleiding

Er is veel politieke aandacht voor de arbeidsmarktpositie van jongeren met een beperking.

Een van de voornaamste oorzaken hiervan is dat er de afgelopen tien jaar een groei geconstateerd is bij het aantal jongeren dat een beroep deed op een Wajong-uitkering (UWV, 2012). Dit is een uitkering waar mensen gebruik van kunnen maken wanneer zij voor hun 18^e jaar langdurig ziek zijn geweest of een handicap hebben gekregen en voor mensen die voor hun 30^e een ziekte of handicap kregen terwijl ze een opleiding volgden (e.g. UWV, 2012). Wajong staat voor de wet ‘Werk en Arbeidsondersteuning Jonggehandicapten’ en wordt uitgevoerd door het UWV (Uitvoeringsinstituut Werknemers Verzekeringen). Met de Wajong-uitkering krijgen jonggehandicapten ondersteuning om makkelijker werk te vinden of te behouden. Deze wet ondersteunt tevens werkgevers om jongeren met een Wajong-uitkering in dienst te nemen en te houden. De grootste leeftijdsgroep met een Wajong-uitkering is 18 of 19 jaar (66%). In totaal bestaat de Wajong-uitkering voor 87% uit jongeren, tussen de 18 en 25 jaar (e.g. UWV, 2012).

Het huidige regeringsbeleid richt zich op het verminderen van het aantal jongeren met een Wajong-uitkering. Een van de maatregelen die hieruit voortvloeit, is het invoeren van de Participatiewet, die volgens de planning van de Rijksoverheid in 2015 van kracht gaat (Rijksoverheid, 2013). De Participatiewet zorgt er voor dat gemeenten verantwoordelijk worden voor een snelle en makkelijke re-integratie van jongeren die nog kunnen werken maar daar wel ondersteuning bij nodig hebben. Daarnaast is er met werkgevers afgesproken dat zij de komende jaren voor meer banen zorgen voor mensen met een ziekte of handicap die zonder extra ondersteuning niet het minimumloon kunnen verdienen (Rijksoverheid, 2013).

Recent onderzoek toont aan dat de twee voornaamste knelpunten voor jongeren met een beperking, die na school aan het werk willen, liggen in de beeldvorming van de arbeidsmarkt over jongeren met een beperking en de ondersteuning van deze jongeren (e.g. Achterberg, Verhoof, Wind... & Van der Klink, 2010; Nijhuis, 2011). Wat betreft de beeldvorming blijkt dat er vanuit het werkveld te weinig geschikte functies beschikbaar zijn voor jongeren met een beperking. Omdat er diverse soorten beperkingen zijn, vraagt dit om een divers aanbod aan functies. De praktijk voldoet hier op dit moment niet aan (Nijhuis, 2011). Daarnaast wordt aangetoond dat het werkveld niet voldoende open staat voor jongeren met beperkingen die ondersteuning nodig hebben (Van der Veen, 2011). Jongeren hebben te maken met een negatieve beeldvorming vanuit werkgevers (Achterberg et al., 2010; Nijhuis, 2011). Zo blijkt dat werkgevers terugschrikken voor (vermeende) risico's en administratieve last (Nijhuis, 2011; RWI, 2010).

Een ander knelpunt is dat jongeren met een beperking vaak niet de juiste ondersteuning krijgen (Eimers, Kennis & Özdemir, 2013; Nijhuis, 2011; Van Hal 2013; Van Hal, Meershoek, De Rijk, Joling & Nijhuis, 2009). Ondersteuners, zoals professionals en re-integratiespecialisten, doen te vaak een beroep op de autonomie van jongeren en zijn vaak niet in staat om met de complexe situaties van de jongeren om te gaan (Nijhuis, 2011). Jongeren worden vaak als ongemotiveerd beschouwd, terwijl het probleem ligt in de ondersteuning die onvoldoende aansluit (Nijhuis, 2011). Het werkveld sluit dus niet aan bij de mogelijkheden van de jongeren, is te weinig toegankelijk en de begeleiding naar de arbeidsmarkt schiet tekort.

Wat opvalt in de recente wetenschappelijke onderzoeken is dat er weinig aandacht voor de ervaringen van de jongeren zelf is, ten opzichte van deze knelpunten. Er wordt tot nu toe voornamelijk gekeken hoe hulpverlenersorganisaties en onderwijsinstanties deze knelpunten aan kunnen pakken (e.g. Eimers et al, 2013; Van Horssen, Mallee, Timmerman &

Wissink, 2012). Het is nog onduidelijk hoe de jongeren zelf denken over deze knelpunten in de overgang van school naar werk, welke begeleiding zij verwachten en hoe zij tegen werk aankijken. Het doel van dit onderzoek is om aanvullende informatie te bieden over deze knelpunten door de ervaringen van de jongeren centraal te zetten.

Er zijn twee onderzoeksvragen opgesteld, waarbij de al in kaart gebrachte knelpunten rondom ondersteuning en beeldvorming als uitgangspunt genomen worden, namelijk:

- 1) Welke ondersteuning ervaren jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk?
- 2) Welk beeld hebben jongeren met een beperking van werk in de overgang van school naar werk?

1.1 Leeswijzer

Allereerst wordt er een theoretisch kader geschetst, waarin de belangrijkste begrippen worden beschreven en de context waarbinnen dit onderzoek plaatsvindt wordt weergegeven.

Vervolgens worden er consequenties van het literatuuronderzoek beschreven, waar rekening mee wordt gehouden tijdens de interviews. Daarna volgt een methodesectie, die inzicht biedt in de dataverzameling en analyse. In de resultatensectie worden vervolgens de uitkomsten van de interviews beschreven. Tenslotte volgt er een conclusie en discussie, waarin antwoord wordt gegeven op de onderzoeksvragen en waarin methodische en maatschappelijke discussiepunten van dit onderzoek worden beschreven.

2. Theoretisch kader

Het theoretisch kader gaat als eerst in op de definitie van jongeren met een beperking en de definitie van een succesvolle overgang van school naar werk. Daarna wordt er een beeld geschetst van de Nederlandse context waar jongeren met een beperking zich in bevinden en hoe dit zich verhoudt tot de overgang van school naar werk. De thema's ondersteuning van onderwijs en sociale omgeving (onderzoeksvraag 1) en beeldvorming van werk

(onderzoeksvraag 2) worden aan de hand van literatuur verder beschreven. Hierdoor wordt duidelijk waar rekening mee gehouden moet worden wanneer gekeken wordt naar de ervaringen van jongeren zelf. Als laatst wordt er ingegaan op het belang van het hebben van een zelfstandige houding en het belang van een stimulerende benadering van jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk.

2.1 Definities

Wanneer er in dit onderzoek gesproken wordt van een beperking wordt er uitgegaan van de definitie zoals gebruikt in Hart, Zimbrich & Ghiloni (2001): een fysieke of mentale aandoening, die het dagelijks functioneren van een persoon over een langere tijd, op een of meerdere gebieden beperkt. Daarnaast wordt er gebruik gemaakt van de aanvullende definitie van Wittenburg & Maag (2002) met betrekking tot jongeren met een beperking: jongeren die op het speciaal onderwijs zitten, jongeren die een uitkering ten gevolge van hun beperking ontvangen, jongeren die in een re-integratie traject zitten of jongeren die zelf aangeven (of waarvan hun omgeving aangeeft) dat zij een beperking hebben.

Wanneer er gesproken wordt van een goede of succesvolle overgang van school naar werk wordt gebruik gemaakt van de definitie van King, Baldwin, Currie & Evans (2005) en Wehmeyer & Schwartz (1997), namelijk: (betaalde) deelname op de arbeidsmarkt en een hoge mate van zelfstandigheid bij de jongeren.

Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat jongeren met een beperking meer en grotere problemen hebben in de overgang van school naar werk dan jongeren zonder een beperking. Zo toont Loveless (2003) in een longitudinaal onderzoek aan dat jongeren met een beperking een hogere kans hebben op schooluitval, minder vaak een vervolgopleiding volgen en minder snel een betaalde baan vinden dan jongeren zonder beperking. In de studie van Lamb en Mckenzie (2001) wordt het verschil weergegeven tussen jongeren met en zonder beperking, waar jongeren met een beperking drie keer zo weinig kans hebben op het vinden van een

volledige baan dan jongeren zonder een beperking. Newman (2005) laat in een ander longitudinaal onderzoek zien dat jongeren met een beperking minder deelnemen aan vervolgopleidingen dan jongeren zonder een beperking. Dit verkleint de kans op deelname aan de arbeidsmarkt.

2.2 De Nederlandse context voor jongeren met een beperking

Jongeren met beperkingen die in de overgang zitten van school naar werk, hebben of krijgen te maken met het Nederlandse onderwijssysteem, de inrichting van de Nederlandse arbeidsmarkt en met het ontvangen van een sociale uitkering. Deze context vormt het kader waarbinnen jongeren met een beperking ervaringen opdoen, ondersteuning krijgen en een beeld vormen over de overgang van school naar werk.

Het Nederlandse onderwijs voor jongeren met een beperking bestaat uit regulier onderwijs en speciaal onderwijs. Het Nederlandse systeem van speciaal onderwijs is ingedeeld in vier clusters, namelijk: cluster 1) voor blinde en slechtziende kinderen/jongeren, cluster 2) voor dove en slechthorende kinderen/jongeren, cluster 3) voor gehandicapte en langdurig zieke kinderen/jongeren, en cluster 4) voor kinderen/jongeren met stoornissen en gedragsproblemen (Rijksoverheid, 2013). Eén van de doelen van het speciaal onderwijs is dat er gewerkt wordt naar arbeidstoeleiding voor jongeren met een beperking. In augustus 2014 treedt naar verwachting de Wet Passend Onderwijs in werking (Rijksoverheid, 2013). Deze wet zorgt ervoor dat de focus verschuift van plaatsing van jongeren met een beperking in speciaal onderwijs, naar plaatsing in het regulier onderwijs. Bij de invoering van de Wet Passend Onderwijs wordt arbeidstoeleiding van jongeren met een beperking ook voor het regulier onderwijs een speerpunt (Rijksoverheid, 2013). De manier waarop er aandacht wordt besteed aan arbeidstoeleiding kan iedere school zelf inrichten.

Na het halen van een diploma krijgen jongeren met beperkingen te maken met de arbeidsmarkt. Deze jongeren kunnen dan betaald werk gaan zoeken, of een Wajong-uitkering

ontvangen. Het systeem in Nederland voor de Wajong-uitkering is verschoven van een systeem dat zich voornamelijk richtte op de uitkering als jongeren niet konden werken, naar een systeem dat zich richt op de participatie van jongeren om te gaan werken. Het UWV beoordeelt of jongeren recht hebben op een Wajong-uitkering. Jongeren hebben recht op een Wajong-uitkering als zij van wege hun beperking, niet (genoeg) kunnen verdienen met betaald werk (UWV, 2012). Tabel 1 geeft de mogelijkheden weer die het UWV hanteert om jongeren met een beperking te laten participeren op de arbeidsmarkt in Nederland.

Tabel 1. *Participatieladder UWV*

Stappen participatieladder UWV

-
1. Begeleiding naar reguliere werkgever
 2. Begeleiding naar sociale werkplaats
 3. Begeleiding naar dagbesteding of vrijwilligerswerk
 4. Geen mogelijkheden op arbeidskundige gronden
 5. Tijdelijk geen mogelijkheden (medische gronden)
 6. Duurzaam geen mogelijkheden (medische gronden)
-

Bron: UWV kenniscahier, 2008.

Bij de invoering van de Participatiewet worden er andere eisen gesteld aan het ontvangen van een Wajong-uitkering. Jongeren die al een Wajong-uitkering hadden, behouden deze uitkering. Jongeren die na invoering van de wet aanspraak willen maken op een Wajong-uitkering hebben alleen recht op deze uitkering als zij nooit meer kunnen werken. Jongeren die wel mogelijkheden hebben om te werken, kunnen hulp aanvragen bij de gemeente (UWV, 2012). De Nederlandse context van wet- en regelgeving van het onderwijs en de arbeidsmarkt heeft dus invloed op de overgang van school naar werk die jongeren met een beperking doormaken.

Internationaal onderzoek laat zien dat het ontvangen van een uitkering van invloed is op de kansen voor jongeren met een beperking om te participeren op de arbeidsmarkt. Fabian (2007) toont aan dat jongeren met een beperking die een sociale uitkering ontvangen minder kans hebben op het vinden van een baan dan jongeren die geen sociale uitkering ontvangen. Dit wordt ondersteund door het onderzoek van Berry (2000) waaruit blijkt dat mensen met

een beperking die een uitkering ontvangen, significant verschillen van mensen met een beperking die geen uitkering ontvangen. Zo verschillen zij in werkgeschiedenis, huidige werkzaamheid, huidige werkzame uren en maandelijks loon (Berry, 2000).

2.3 Ondersteuning door onderwijs en sociale omgeving

Verschillende wetenschappelijke studies geven aan dat de uitkomst van de overgang van school naar werk voor jongeren met een beperking sterk afhangt van de begeleiding die wordt gegeven door het onderwijs, hulpverleningsinstanties en familie (e.g. Kohler & Chapman, 1999; Kohler & Field, 2003; Winn & Hay, 2009). Onderzoek van Kohler & Field (2003) toont aan dat het onderwijs studenten moet begeleiden in het maken van keuzes en hun mogelijkheden en kwaliteiten gericht op de arbeidsmarkt in kaart moet brengen. Maatwerk is hierbij van belang (Kohler & Field, 2003). Daarnaast is het formuleren van specifieke carrièredoelen belangrijk bij een goede overgang van school naar werk (Fabian, 2007; Savickas, 1990). Het hebben van concrete doelen resulteert in een positieve en zelfstandige werkhouding en participatie op de arbeidsmarkt (Lent, Brown & Hackett, 2000). Tevens moet het maken van plannen voor de overgang van het schoolleven naar het werkende leven al eerder plaatsvinden en niet aan het einde van het onderwijs (Wells, Hogan & Sandefur, 2003).

Er komen een aantal problemen naar voren uit de literatuur bij de begeleiding door het onderwijs van jongeren met een beperking. Leerkrachten in het speciaal onderwijs weten niet goed hoe ze de begeleiding vorm moeten geven (Winn & Hay, 2009). Daarnaast ontbreekt de matching tussen de wens van leerlingen en de eisen vanuit de arbeidsmarkt (Winn & Hay 2009). Ook wordt er door de leerkrachten weinig rekening gehouden met lange-termijn doelen van de leerlingen zelf (Winn & Hay, 2009). Als laatste blijkt dat professionals in het onderwijs en re-integratiespecialisten niet altijd in staat zijn om met de complexe situaties van de jongeren om te gaan, waardoor de begeleiding onvoldoende aansluit (Van Hal, 2013).

Naast de begeleiding vanuit het onderwijs blijkt uit de literatuur dat familie een

belangrijke rol speelt tijdens het begeleidingsproces. In het kwalitatieve onderzoek van Morningstar, Turnbull en Rutherford Turnbull (1995) wordt aangegeven dat voor jongeren met een beperking familie een belangrijke rol speelt bij het maken van keuzes in de overgang van school naar werk. Familieleden kunnen als rolmodel en als informatieverschaffer fungeren bij het maken van beroepskeuzes na het onderwijs.

2.4 Beeldvorming van het werkveld

Een volgend probleem dat van invloed is op de overgang van school naar werk voor jongeren met een beperking, is negatieve beeldvorming door werkgevers (Winn & Hay, 2009). Onderzoek van Kidd, Sloane en Ferko (2000) toont aan dat een negatieve houding van werkgevers en collega's ten opzichte van werknemers met een beperking een barrière kan vormen bij het vinden van werk. Jongeren met een beperking worden hierdoor minder snel aangenomen. Johnson, Greenwood en Schriener (1988) hebben onderzoek gedaan naar de tevredenheid van werkgevers over werknemers met een beperking. Dit onderzoek toont aan dat werkgevers over het algemeen tevreden zijn over werknemers met een fysieke beperking, maar vaak ontevreden zijn over werknemers met psychische of meervoudige beperkingen. Deze bevinding wordt ondersteund door het onderzoek van Furnham en Pendred (1999) waaruit blijkt dat jongeren met een fysieke beperking sneller aan een baan komen dan jongeren met een psychische beperking. In nationaal literatuuronderzoek van Achterman en anderen (2010) en Nijhuis (2011) wordt negatieve beeldvorming over jongeren met een beperking aangehaald als belemmerende factor bij het vinden van werk. Het aannemen van een jongere met een beperking wordt door werkgevers gezien als risicovoller dan het aannemen van werknemers zonder beperkingen (Nijhuis 2011; RWI, 2010). Jongeren met een beperking worden door werkgevers beschouwd als minder flexibel en minder inzetbaar (Nijhuis, 2011). Als werkgevers wel bereid zijn om jongeren met een beperking aan te nemen,

dan krijgen deze jongeren vaak geen vast contract, omdat werkgevers denken dat zij niet altijd de nodige ondersteuning kunnen blijven bieden (Nijhuis, 2011).

2.5 Zelfstandige houding en empowerende benadering

Voor een goede overgang van school naar werk voor jongeren met een beperking, is een zelfstandige houding en ‘empowerende’ benadering van de jongeren noodzakelijk (e.g. King et al., 2005; Wehmeyer & Schwartz, 1997). Zo blijkt uit de zelfrapportages van studenten met een beperking in het onderzoek van Wehmeyer & Schwartz (1997) dat studenten die hoog scoorden op eigenschappen als zelfstandigheid, zelfregulatie en zelfbewustzijn, later meer kans hebben op betere banen met een hoger salaris dan studenten die deze eigenschappen niet hadden. Uit het onderzoek van Wong, Zimmerman en Parker (2010) blijkt dat hoe beter jongeren hun eigen capaciteiten beoordelen, hoe meer zij op zoek gaan naar uitdagingen en hoe hoger de doelen zijn die zij willen bereiken. Onderzoek van Braitman, Counts, Davenport, Zurlinden, Rogers, Clauss en Montgomery (1995) toont aan dat persoonlijke factoren als motivatie en zelfvertrouwen van invloed zijn op de overgang van school naar werk. In deze studie zijn werkloze jongeren met een beperking vergeleken met jongeren met een beperking die wel werkzaam zijn. Het blijkt dat deze werkende jongeren veel motivatie hadden, goed kritiek konden ontvangen, initiatief toonden en geconcentreerd bezig konden zijn met hun werk. Voorspeld werd dat wanneer deze jongeren al op jonge leeftijd aan het werk gaan, dit positief samenhangt met hun zelfvertrouwen en motivatie en dat dit weer een positieve invloed heeft op het behouden van hun werk (Braitman et al, 1995). Onderzoek van Hallum (1995) toont eveneens aan dat persoonskenmerken zoals eigen verantwoordelijkheid, zelfstandigheid, zelfinzicht, coping stijl en motivatie dienen als voorwaarde voor een goede en efficiënte deelname aan de arbeidsmarkt. Uit deze onderzoeken blijkt dat zelfstandigheid, zelfvertrouwen en motivatie zorgen voor betere kansen op de arbeidsmarkt voor jongeren met een beperking.

Begeleiding vanuit het onderwijs die zich richt op het autonoom en zelfverzekerd maken ('empoweren') van jongeren met een beperking lijkt een positieve invloed te hebben op de overgang van school naar werk. Het onderzoek van Reid, Everson en Green (1999) toont aan dat het belangrijk is dat jongeren met een beperking zelf de controle houden bij het maken van plannen voor de toekomst. Deze bevinding wordt ondersteund door het onderzoek van Lehman, Bassett en Sands (1999) waarin wordt aangehaald dat de begeleiding in de overgang van school naar werk zich voornamelijk moet richten op empowerment van jongeren. Wanneer er aandacht wordt gegeven aan het zelfvertrouwen en het emotionele proces, leidt dit tot het maken van weloverwogen keuzes door de jongeren zelf en het behalen van hun doelen. Begeleiders en onderwijzers van jongeren met een beperking moeten ervoor zorgen dat jongeren gestimuleerd worden in zelfstandigheid en verantwoordelijk worden gemaakt voor hun eigen leven (Wehmeyer & Schwartz 1997).

De laatste jaren is er steeds meer aandacht voor begeleiding die jongeren met beperking vooral aanspreekt op hun autonomie. Een kritische kijk op deze empowerende benadering van jongeren wordt gegeven door Van Hal (2013). Het onderzoek van Van Hal (2013) toont aan dat een te eenzijdige focus op mogelijkheden beperkend werkt, omdat door de beperkingen van jongeren niet alles mogelijk is. Er dient ook aandacht te zijn voor een realistische benadering (Van Hal, 2013). De wijze waarop ondersteuning en begeleiding wordt geboden aan jongeren met een beperking is dus van invloed op een succesvolle overgang van school naar werk.

2.6 Consequenties van dit onderzoek

Op basis van het literatuuronderzoek is de verwachting ontstaan dat verschillende thema's van invloed zijn op de ervaringen van jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk. Jongeren bevinden zich in de Nederlandse context met de bijbehorende wet- en regelgeving. In dit onderzoek zal er gevraagd worden naar de ervaringen van jongeren met

een beperking met deze wet- en regelgeving gericht op de Wajong-uitkering, de arbeidsmarkt en het onderwijs. In de begeleiding van jongeren met een beperking blijken het onderwijs en de sociale omgeving de voornaamste bronnen van steun te zijn. In de interviews zal er in worden gegaan op de verschillende bronnen van ondersteuning die jongeren ervaren. De beeldvorming vanuit werkgevers ten opzichte van jongeren met een beperking blijkt negatief. In dit onderzoek zal er gekeken worden naar de beeldvorming van jongeren ten opzichte van werkgevers. Voor een succesvolle overgang van school naar werk blijken autonomie en zelfvertrouwen belangrijke persoonlijke factoren. Deze factoren worden gestimuleerd door een empowerende benadering. In dit onderzoek zal er gekeken worden naar ervaringen van jongeren rondom deze wijze van ondersteuning.

3. Methode

In dit onderzoek naar de ervaringen van jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk is gebruik gemaakt van kwalitatief onderzoek. Aan de hand van negen interviews en één focusgroep interview zijn er in totaal 14 respondenten geïnterviewd, die bezig waren of bezig waren geweest met de overgang van school naar werk. De respondenten zijn geïnterviewd aan de hand van een topiclijst (bijlage I), gericht op de thema's die voortkwamen uit de literatuurstudie, namelijk: 1) bronnen van ondersteuning, 2) wijzen van ondersteuning en 3) beeldvorming van werk.

3.1 Respondenten

Voor dit onderzoek zijn 14 jongeren met een beperking geïnterviewd, wonend in de gemeente Nijmegen. De jongeren zijn benaderd via verschillende instanties in Nijmegen die werken met jongeren met een beperking, variërend van speciaal onderwijs tot aan een arbeidsintegratie centrum. Daarnaast is er via de reeds geworven respondenten contact gezocht met nieuwe respondenten uit hun netwerk (sneeuwbalsteekproef). Er was geen sprake van non-respons,

met alle respondenten zijn de geplande interviews afgenomen. De achtergrond en verdeling van de respondenten wordt in Tabel 2 schematisch weergegeven:

Tabel 2. *Basisgegevens Respondenten Jongeren met een Beperking*

Respondent	Leeftijd	Geslacht	Type onderwijs	Werkzaam	Soort beperking	Wajong	Individueel- / Focusgroep interview
1.	20	M	MBO*	Nee	fysiek en psychisch	Ja	Individueel
2.	20	M	MBO	Nee	Fysiek	Ja	Individueel
3.	21	M	MBO	Nee	fysiek en psychisch	Ja	Individueel
4.	32	V	Universiteit	Ja	psychisch	Ja	Individueel
5.	19	V	VSO**	Ja	psychisch	Ja	Individueel
6.	21	M	MBO	Ja	psychisch	Ja	Individueel
7.	21	M	VSO	Nee	psychisch	Ja	Individueel
8.	16	M	VSO	Ja	psychisch	Ja	Focusgroep
9.	16	M	VSO	Ja	psychisch	Ja	Focusgroep
10.	16	M	VSO	Nee	psychisch	Ja	Focusgroep
11.	16	M	VSO	Nee	psychisch	Ja	Focusgroep
12.	16	M	VSO	Nee	psychisch	Ja	Focusgroep
13.	26	V	HBO***	Ja	Fysiek	Ja	Individueel
14.	16	M	MBO	Nee	fysiek en psychisch	Nee	Individueel

* *MBO: Middelbaar Beroepsonderwijs*

** *VSO: Voortgezet Speciaal Onderwijs*

*** *HBO: Hoger Beroepsonderwijs*

3.2 Dataverzameling

Er is gebruik gemaakt van een kwalitatief, semi gestructureerd interview in de vorm van individuele interviews en één focusgroep interview. Op basis van de literatuurstudie zijn er verschillende topics opgesteld (zie bijlage I). De twee onderzoeksvragen zijn hierbij uitgangspunt geweest. Tijdens de dataverzameling is er ruimte geweest om de topics aan te scherpen of om op bepaalde thema's verder door te vragen.

De interviews zijn gehouden op verschillende plekken in en rondom de gemeente Nijmegen. De duur van de interviews varieerde van minimaal 30 minuten tot maximaal 90 minuten. In overleg met de respondenten zijn alle interviews opgenomen en vervolgens uitgetypt in transcript verbatim. Hierbij is de privacy van de respondenten gewaarborgd

doordat de uitwerkingen van de interviews zijn geanonimiseerd.

Er is op verschillende manieren rekening gehouden met de betrouwbaarheid van het onderzoek. Zo is er gekozen voor locaties in een neutrale omgeving, of in een voor de respondent vertrouwde omgeving. Daarnaast zijn de topics van het onderzoeksinstrument in ieder interview leidend geweest. Eén van de interviews moest worden afgebroken omdat een respondent door de beperking niet meer verder kon gaan. Er is ervoor gekozen om de bruikbare informatie mee te nemen in de analyse. De uitgetypte versies van het transcript verbatim zijn gecontroleerd door middel van peer-debriefing.

Sociale wenselijkheid en het begripsvermogen van jongeren met een beperking zijn punten waardoor de betrouwbaarheid mogelijk in het geding is gekomen. De sociale wenselijkheid is zo beperkt mogelijk gehouden door middel van de doorvraag techniek tijdens de interviews. Bij de focusgroep kan groepsdruk ervoor gezorgd hebben dat de sociale wenselijkheid hoger is geweest dan bij de individuele interviews.

Voorafgaand aan de interviews is er telefonisch contact geweest met de begeleiders en leerkrachten van de respondenten. Hierbij zijn tips verleend om een goed gesprek met jongeren met uiteenlopende beperkingen te kunnen voeren. Naar aanleiding hiervan zijn er in de voorbereiding verschillende aandachtspunten opgesteld, zodat de manier van vraagstelling aansloot bij het begripsvermogen van de jongeren.

3.3 Analyse

Voor de kwalitatieve analyse is er gebruik gemaakt van twee stappen. De eerste stap was het globaal lezen van de interviews, waarbij er door beide onderzoekers een onderscheid is aangebracht tussen relevante stukken en niet relevante stukken, aan de hand van de eerder opgestelde onderzoeksvragen. Vervolgens is er door beide onderzoekers een samenvatting gemaakt, met daarin de hoofdlijnen en belangrijkste elementen van het interview. Naar aanleiding van deze samenvattingen zijn door beide onderzoekers centrale thema's opgesteld.

De tweede stap bestond uit close reading (Baarda & de Goede, 2005), waarbij de interviews nogmaals nauwkeurig zijn doorgelezen, en er labels zijn aangebracht in de tekst. Dit is door beide onderzoekers twee keer onafhankelijk van elkaar gebeurd, om op deze manier de interbeoordeelaarsbetrouwbaarheid te vergroten. Deze labels zijn allemaal met elkaar vergeleken en opgedeeld in de verschillende thema's. Waar nodig zijn er thema's toegevoegd voor labels die niet onder de eerder geformuleerde thema's pasten. De labels en thema's zijn door middel van letters en cijfercodes aangebracht in het transcript verbatim (bijv. A 6.11 = thema A, respondent 6, label 11). Als volgende onderdeel is er analytische inductie uitgevoerd, waarbij de verschillende interviews met elkaar werden vergeleken en er overeenkomsten en verschillen per thema zijn onderverdeeld. De thema's zijn weer ondergebracht onder de twee onderzoeksvragen van het onderzoek.

4. Resultaten

In deze resultatensectie worden de bevindingen uit de interviews weergegeven. Deze bevindingen worden onderbouwd met citaten van de respondenten. De hoofdthema's 'ondersteuning' en 'beeldvorming' van de onderzoeksvragen en de sub thema's 1) bronnen van ondersteuning, 2) wijzen van ondersteuning, 3) beeldvorming van toekomstdromen, 4) beeldvorming op de werkgever en 5) beeldvorming van de Wajong-uitkering, die uit de analyse naar voren zijn gekomen, vormen hierbij de leidraad.

4.1 Ondersteuning

De resultaten van de interviews rondom het thema 'ondersteuning' worden hieronder verder toegelicht. De sub thema's die hierin aan bod komen zijn: bronnen van ondersteuning en wijzen van ondersteuning.

4.1.1 Bronnen van ondersteuning

Ouders, vrienden en familie werden door de jongeren vaak genoemd als voornaamste bronnen van ondersteuning. Met ouders, vrienden en familie praatten jongeren over hun werk en

toekomst. Jongeren praatten met hun ouders over de beslissingen en keuzes die zij maken in de overgang van school naar werk en over het regelen van praktische zaken zoals een uitkering, inschrijvingen voor een opleiding of sollicitaties. Met vrienden praatten jongeren informeel over hun werk en dromen voor de toekomst, en soms gingen zij naar vrienden voor raad bij het maken van een keuze tot vervolgopleiding of werk. Jongeren verwachtten vanuit hun omgeving ‘*stimulans*’, ‘*steun*’ en ‘*interesse*’. Verklaringen die jongeren aandroegen voor het vragen van ondersteuning aan de sociale omgeving waren: ‘*Je hebt mensen nodig die jou echt kennen*’, ‘*mijn ouders motiveren mij*’ en ‘*je hebt het meest aan gebruik maken van je netwerk*’.

Naast ouders, vrienden en familie werden ook hulpverleners genoemd als bronnen van ondersteuning. De jongeren praatten positief over de begeleiding door woongroep-begeleiders, (job)coaches en ambulante begeleiders bij de overgang van school naar werk. Deze personen regelden vaak praktische zaken voor hen, zoals het aanvragen van een uitkering, het vinden van geschikte werkplekken en het regelen van sollicitatiegesprekken. Van deze hulpverleners verwachtten de jongeren ‘*dat ze dingen regelen*’, ‘*dat ze geen 9 tot 5 mentaliteit hebben*’ en dat ze ‘*het niet alleen voor het geld doen, maar ook echt aandacht hebben*’.

Jongeren gaven aan voornamelijk ondersteuning te missen van instanties zoals school en het UWV. De meest genoemde bron waarvan jongeren ondersteuning gemist hebben in de overgang van school naar werk, was school: ‘*Opleiding mocht wel wat meer helpen*’, ‘*vanuit de opleiding kreeg ik niet echt hulp*’ en ‘*van opleiding heb ik geen hulp gekregen*’. Deze hulp hadden de jongeren vooral nodig op de momenten dat zij een beroepskeuze moesten maken, of op het moment dat zij stages moesten gaan zoeken. Wat betreft het UWV werd vooral genoemd dat deze organisatie zelf geen initiatief neemt. Jongeren gaven aan dat zij ‘*overal zelf achteraan moesten*’, ‘*dat het UWV niets deed*’, en dat zij ‘*zelf maar dingen gingen*

regelen'.

Sommige jongeren gaven aan dat zij tevreden waren over de ondersteuning die zij nu krijgen. Jongeren die al een beroepskeuze hadden gemaakt gaven aan begeleiding vanuit school niet nodig te vinden (*'ik doe het allemaal zelf'*).

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat ervaringen verschilden tussen jongeren die al een (beroeps)keuze gemaakt hadden, en jongeren die nog een (beroeps)keuze moesten maken. Zo gaven jongeren die hun keuze nog moesten maken of twijfelden over hun keuze, aan dat zij meer begeleiding nodig hadden van het UWV en school dan er op dat moment geboden werd. Uit de interviews bleek dat ouders, vrienden en familie voor de jongeren de voornaamste bronnen van ondersteuning zijn. Jongeren die hun keuze al gemaakt hadden gaven vaak aan geen begeleiding gehad te hebben en hier ook geen behoefte aan te hebben.

4.1.2 Wijzen van ondersteuning

Jongeren noemden verschillende eigenschappen die zij belangrijk vonden in de ondersteuning die zij ontvangen. Er werden een aantal overeenkomstige eigenschappen genoemd die zij in het algemeen belangrijk vonden, en een aantal eigenschappen die specifiek betrekking hebben op ondersteuning aan jongeren met een beperking.

De eigenschappen die jongeren vaak noemden die zij in het algemeen belangrijk vonden in de ondersteuning waren: *'eerlijk zijn'*, *'geïnteresseerd zijn in een persoon'*, *'iemand die snel en veel actie onderneemt'*, *'bereikbaarheid'*, *'iemand waar je op kan terugvallen'*, *'iemand die vertrouwen heeft'*, *'iemand die begrip toont'* en *'iemand die duidelijk is en structuur biedt'*.

De eigenschappen die jongeren vaak noemden die zij belangrijk vonden in de ondersteuning specifiek voor jongeren met een beperking waren: een begeleider die *'realistisch is'*, wat inhoudt dat deze hen wijst op de mogelijkheden en onmogelijkheden voor hen op de arbeidsmarkt. Zij wilden niet *'betutteld worden'* of *'te zeer afhankelijk zijn van*

begeleiding'. Een begeleider moet *'grenzen aangeven, maar ook kijken naar talenten en kansen'*. Jongeren met een beperking hebben hierin *'meer ruimte nodig'*, om dingen op een eigen tempo te leren. *'Maatwerk'* werd vaak genoemd om de manier van begeleiding aan te geven.

“Ja en dan vind ik bij mensen met een beperking dan misschien nog wel dat extra stukje begeleiding heel belangrijk. Op tijd grenzen aangeven, anders is het zo 'n valkuil dat je wordt overschat...overschat is ook niet goed, kijk onderschat dat is ook niet goed, niet denken van 'oh dat kan die niet want'maar je moet ook niet worden overschat, zo van 'ja je kan ook coördinator van die groep worden'. Ik werd altijd overschat omdat ik heel enthousiast ben...maar ik kan niet alles! Dus die balans vinden van wat je wel en niet kunt.”

(Respondent 13, 26 jaar)

Uit bovenstaande voorbeelden blijkt dat er een verschil is in algemene eigenschappen die jongeren belangrijk vinden in de begeleiding, en eigenschappen die specifiek zijn voor de begeleiding van jongeren met een beperking. Het profiel van een ideale begeleider voor jongeren met een beperking blijkt iemand te zijn die realistisch is, grenzen aangeeft maar ook stimulerend is en vooral niet betuttelend is.

4.2 Beeldvorming van werk

De voornaamste aspecten met betrekking tot de beeldvorming van jongeren met een beperking die in de interviews naar voren kwamen, worden hieronder toegelicht. De subthema's zijn: beeldvorming van toekomstdromen, beeldvorming van werkgevers en beeldvorming van de Wajong-uitkering.

4.2.1 Toekomstdromen

Sommige jongeren gaven aan dat zij hun toekomstdromen en doelen vaak hebben moeten loslaten, omdat deze niet haalbaar waren vanwege hun beperking. Jongeren zeiden dat ze hun

uiteindelijke toekomstdromen hebben moeten bijstellen door *'alles uit te sluiten wat niet kon, en te kiezen voor dat wat over bleef'*, door *'reëel te blijven'*, door hun *'droom te laten varen'* of *'onderaan de ladder te beginnen'*. Onderstaand citaat illustreert de visie van een jongere met een fysieke beperking op toekomstdromen en doelen:

“Toen ik 8 jaar was heb ik een auto ongeluk gehad. Mijn kansen daarvoor waren natuurlijk veel groter. Ik was volgens mij wel een slim kind. Niet gymnasium, ik wil niet overdrijven... Maar havo kon ik wel aan. HBO zeg maar. Maar ja nu zit ik helemaal op de basis van vmbo dus ja. (...) Ja ik weet niet, daarom die gedachte van: ik wou eerder ondernemer worden. Voor mijn ongeluk. Maar daarom denk ik van nee dat gaat hem niet meer worden.”

(Respondent 1, 16 jaar)

Op de vraag wat jongeren nodig hebben om hun toekomstdroom waar te maken (of daar zo dicht mogelijk bij te komen), gaven zij aan dat *'geld hebben'*, *'grenzen en sterke punten weten'*, *'reëel blijven'* en *'goede informatie krijgen'* hierbij belangrijk zijn. Sommige jongeren gaven aan niet goed te weten wat zij nodig hebben om hun droom waar te maken.

Er waren jongeren die geen moeite hadden met hun verloop van de overgang van school naar werk en al zeker wisten waar ze later gingen werken. In het focusinterview kwam dit het duidelijkst naar voren. De jongeren gaven aan dat dit waarschijnlijk kwam door waar ze opgegroeid waren en dat ze van kleins af aan al gewerkt hadden en ruimte hadden gekregen om bij kennissen of familie te werken.

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat de jongeren uit de interviews verschilden in de beeldvorming die zij hebben op hun toekomst en de arbeidsmarkt. Sommige jongeren gaven aan dat zij hun toekomstdromen en doelen vaak niet konden realiseren door hun beperking. Andere jongeren gaven aan dat door de kansen die zij van kinds af aan hadden gekregen om bij familie of kennissen werkervaring op te doen, zij nu aan een leuke baan

konden komen en al een duidelijk beeld hadden over hun toekomst.

4.2.2 Beeldvorming van werkgevers

De redenen dat jongeren met een beperking niet aan werk komen was volgens de jongeren gelegen in het hebben van een ‘Wajong stempel’ bij werkgevers. De respondenten hebben vaak tegenslagen gehad bij het zoeken naar werk en denken dat afwijzingen te maken hebben met het ontvangen van een Wajong-uitkering. Werkgevers zien bij het solliciteren al dat deze jongeren met een beperking gebruik een Wajong-uitkering ontvangen. Zaken waar jongeren bang voor waren, zijn dat werkgevers op basis van deze Wajong-uitkering ‘misbruik van hen maken’ (hen niet eerlijk behandelen, onredelijke eisen stellen of hen anders ontslaan), dat werkgevers denken ‘dat zij te veel begeleiding van de werkgevers nodig hebben’ of dat ze ‘te vaak ziek zijn en daardoor toch niet komen werken’.

Onderstaand citaat van één van de respondenten benadrukt de beeldvorming die de respondenten hebben over werkgevers:

“Ik zie een Wajong echt als een stempel. Dat ik ergens aan het werk ga, zien ze eerst mijn dossier en krijgen ze mijn complete levenscyclus over zich heen. Überhaupt voordat ze mij gezien hebben. Maar dan staat er op bladzijde weet ik veel waar; meneer maakt gebruik van een Wajong. En dan zie ik mijn werkgever waar ik mee aan tafel zit om te solliciteren of gewoon een gesprek te voeren al kijken ‘Van oh wacht even jij hebt een stempel’. Ze krijgen er ook wel enigszins vergoedingen voor maar dat is heel minimaal tegenwoordig dus dat motiveert je ook niet meer om mij aan te nemen. En ze gaan er vanuit dat als jij een Wajong hebt of als je een handicap hebt, standaard zoveel periodes in het jaar ziek of afwezig bent. En ik ben eigenlijk nooit ziek.”

(Respondent 2, 21 jaar)

Bovenstaande voorbeelden laten zien dat jongeren het beeld hadden dat werkgevers hen minder snel aannamen doordat zij een ‘Wajong-stempel’ hadden.

4.2.3 Beeldvorming van de Wajong-uitkering

Alle respondenten met uitzondering van één ontvingen een Wajong-uitkering. Deze uitkering hebben zij aangevraagd op aanraden van hun ouders, woonbegeleiders, onderwijs of het UWV. Uit de interviews kwamen een tweetal voornaamste beeldvormingen naar voren over de Wajong-uitkering.

Enerzijds gaven jongeren aan dat een Wajong-uitkering hen zekerheid biedt. *‘Stabiel inkomen’, ‘geld nodig hebben’* en *‘het hebben van een achtervang’* werden als redenen genoemd om gebruik te maken van de Wajong-uitkering. Jongeren zeiden ook dat zij veel meer problemen zouden hebben als zij geen geld kregen van de Wajong-uitkering, omdat zij verwachtten dat zij niet veel kansen hebben op de arbeidsmarkt. Zij zouden dan te weinig verdienen of helemaal niet aan werk komen. Door hun beperking hebben zij zekerheid van inkomen nodig om te kunnen leven.

Anderzijds gaven jongeren aan dat de Wajong-uitkering hen soms demotiveert om te gaan werken. De meest genoemde reden hiervoor was dat zij met de Wajong-uitkering meer verdienen dan wanneer zij zouden gaan werken. Daarnaast moesten zij nu genoeg nemen met vrijwilligerswerk, terwijl ze eigenlijk betaald zouden willen werken. Ook zeiden zij het *‘oneerlijk te vinden ten opzichte van jongeren zonder beperking, omdat zij er niets voor hoeven doen’*.

Jongeren droegen zelf ook oplossingen aan voor problemen die zij hebben met de Wajong-uitkering, namelijk: één functie laten vervullen door twee jongeren met een beperking, die elkaar kunnen aanvullen. Hierdoor is er meer werkgelegenheid voor jongeren met een beperking. Ook gaf één jongere de oplossing om de Wajong te zien als een *‘achtervang’*, die je alleen op *‘actief kan zetten’* op momenten dat je even arbeidsongeschikt bent en een inkomen nodig hebt, maar die je op *‘pauze’* hebt staan als je perioden wel arbeidsgeschikt bent en gewoon kan werken. Bovenstaande voorbeelden laten zien dat de Wajong-uitkering jongeren meer zekerheid biedt, maar hen tevens demotiveert om te gaan

werken.

Conclusie en Discussie

De onderzoeksvragen in dit onderzoek waren: 1) welke ondersteuning ervaren jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk? en 2) welk beeld hebben jongeren met een beperking van werk in de overgang van school naar werk?

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is literatuuronderzoek en kwalitatief onderzoek uitgevoerd. Het literatuuronderzoek vormde het kader waarbinnen dit onderzoek plaatsvond en was de basis voor de (sub)thema's die in de interviews aan bod zijn gekomen. Het kwalitatieve onderzoek bestond uit interviews met 14 jongeren met een beperking uit de gemeente Nijmegen. Deze jongeren bevonden zich in de overgang van school werk, of waren (al dan niet) werkzaam. De conclusies van dit onderzoek worden hieronder per hoofdthema van de onderzoeksvragen besproken. Vervolgens worden overeenkomsten en verschillen met het literatuuronderzoek besproken. Tenslotte worden er methodische en maatschappelijke discussiepunten van dit onderzoek beschreven.

5.1 Conclusie

Gericht op het thema ondersteuning gaven alleen de jongeren die nog een keuze moesten maken aan behoefte te hebben aan ondersteuning. Jongeren die al een keuze tot werk of vervolgopleiding gemaakt hadden, gaven aan hier minder of geen behoefte aan te hebben. Jongeren wilden naast hulp bij hun keuze, ook praktische ondersteuning bij het regelen van sollicitaties, uitkering en voorbereiding op de overgang naar werk. Jongeren gaan voor deze ondersteuning vaker naar hun sociale omgeving dan naar instanties zoals school of het UWV.

Ondersteuning vanuit school en het UWV lijkt niet optimaal en jongeren gaven aan meer ondersteuning nodig te hebben van deze instanties dan zij nu krijgen. Deze ondersteuning hadden zij vooral nodig op het gebied van voorbereiding voor vervolgstappen. Het profiel van een ideale begeleider voor deze jongeren is iemand die realistisch is met

betrekking tot de (on)mogelijkheden door hun beperking, stimulerend is en vooral niet betuttelend is.

Gericht op het thema beeldvorming lijkt er een verschil te zitten tussen wat jongeren willen in de toekomst, en wat zij kunnen ondanks hun beperkingen. Jongeren kunnen hun toekomstdroom vaak niet realiseren door hun beperking. Sommige jongeren gaven aan hun toekomstdroom wel te kunnen realiseren, doordat zij kansen kregen vanuit hun omgeving om werkervaring op te doen en aan werk te komen. Jongeren gaven aan de overgang van school naar werk lastig te vinden, omdat zij denken dat werkgevers en arbeidsinstanties hen niet zullen aannemen doordat zij een ‘Wajong-stempel’ hebben. Het beeld van de jongeren van de Wajong-uitkering is dat deze hen meer zekerheid biedt, maar ook demotiveert om te gaan werken.

Er zijn een aantal overeenkomsten en verschillen tussen de resultaten van dit onderzoek en het literatuuronderzoek. In de literatuur wordt het ontvangen van een sociale uitkering gezien als een belemmering voor het vinden van een baan (Berry, 2000; Fabian, 2007). Dit bleek ook uit de interviews van dit onderzoek. De stempel Wajong en de negatieve beeldvorming vanuit de werkgever worden door de jongeren als verklaringen aangehaald. Het onderzoek van Winn & Hay (2009) en Nijhuis (2011) ondersteunt dit resultaat. Zij halen de negatieve houding van werkgevers ten opzichte van jongeren met een beperking aan als belemmering bij een goede overgang van school naar werk. Een volgende overeenkomst is het belang dat jongeren en de literatuur toekennen aan de begeleiding door het onderwijs en de sociale omgeving bij de overgang van school naar werk (Kohler & Field, 2003).

Een verschil is dat jongeren meer begeleiding en steun ontvangen van hun sociale omgeving dan van school. In de literatuur wordt het onderwijs als één van de belangrijkste factoren gezien in de begeleiding van de overgang van school naar werk (Kohler & Field, 2003; Winn & Hay, 2009). Dit terwijl jongeren aangeven hier vaak minder behoefte aan te

hebben, of aangeven begeleiding juist te missen. Een ander opvallend verschil is dat de huidige tendens in ondersteuning voor jongeren met een beperking gericht is op empowerment en uitgaat van de zelfstandigheid en mogelijkheden van jongeren (e.g. Lehman et al., 1999). De jongeren gaven in de interviews aan dat zij juist baat hebben bij een meer realistische benadering die niet alleen uitgaat van de mogelijkheden, maar ook reëel is over de onmogelijkheden (Van Hal, 2013).

Samengevat kan er gesteld worden dat er naar aanleiding van dit onderzoek een aantal thema's te onderscheiden zijn die opvallend zijn voor ervaringen van jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk. Zo ervaren jongeren meer ondersteuning van hun sociale omgeving dan van onderwijs- en arbeidsinstanties. Zij lopen er bij het ontvangen van de Wajonguitkering tegen aan dat zij nooit méér zullen verdienen met betaald werk dan met de Wajonguitkering en zij denken dat zij een 'Wajong-stempel' hebben waardoor werknemers hen niet aannemen. Jongeren hebben hun toekomstdromen vaak los moeten laten door hun beperking. Zij gaven aan in de ondersteuning mensen nodig te hebben die niet alleen kijken naar de mogelijkheden, maar ook realistisch zijn over de onmogelijkheden van jongeren met een beperking.

5.2 Discussie

Dit onderzoek geeft aanleiding tot een aantal methodische discussiepunten en maatschappelijke discussiepunten.

5.2.1 Methodologische discussiepunten

Dit onderzoek kent een aantal beperkingen gericht op kenmerken van de doelgroep en werving van de doelgroep. Allereerst is er in dit onderzoek geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende soorten beperkingen (fysiek, psychisch, meervoudig, enkelvoudig). Hierdoor is er geen rekening gehouden met mogelijke verschillen die hieruit voort kunnen komen. Uit onderzoek van Johnson en anderen (1988) blijkt dat er een verschil zit tussen tevredenheid

van werkgevers over werknemers met een fysieke beperking ten opzichte van werknemers met een psychische beperking. Aanvullend kwalitatief onderzoek is nodig om nieuwe inzichten hierover te krijgen en aanvullend kwantitatief onderzoek is nodig om bepaalde relaties en patronen tussen enerzijds de verschillende soorten beperkingen en anderzijds de ervaringen te vinden.

Daarbij komt het feit dat de onderzochte jongeren verschilden in de huidige situatie waar zij zich bevonden. Sommige jongeren waren al aan het werk, sommige zaten nog op school. De jongeren die terug moesten kijken baseren zich op geheugen en herinnering waardoor deze antwoorden minder betrouwbaar zijn dan de antwoorden van jongeren die zich momenteel bevinden in de overgang van school naar werk.

Een andere limitatie van dit onderzoek zit in het feit dat er geen rekening is gehouden met het verschil in huidige sociaal economische status. De toegang tot verschillende mogelijkheden op de arbeidsmarkt hangt mogelijk af van deze status. Het is onduidelijk of en in hoeverre dit verschil mee heeft gespeeld in de gegeven antwoorden. In de huidige literatuur is er veel aandacht voor de relatie tussen sociaal economische status van jongeren met een beperking en de kansen voor het krijgen van een baan na school (e.g. Blustein, Chaves, Diemer, Gallagher, Marshall, Sirin, S & Bhati, 2002; Wagner, Newman, Cameto, & Levine, 2006). Op basis hiervan kan de verwachting worden gesteld dat er een relatie bestaat tussen sociaal economische status en mogelijkheden op de arbeidsmarkt. Aanvullend onderzoek is nodig om deze relatie te onderzoeken.

De laatste limitatie is dat er geen rekening is gehouden met de betekenis die de beperking heeft voor de jongere. Er kunnen verschillen zijn in de manier waarop jongeren omgaan met hun beperking, welke invloed dit heeft op hun dagelijks leven en hoe zij tegen de overgang van school naar werk aankijken. Dit onderzoek bevatte een kleine steekproef van 14 respondenten waardoor er geen conclusie kan worden getrokken over deze verschillen.

Aanvullend onderzoek met een grotere steekproef, is nodig om deze verschillen in kaart te brengen.

5.2.2 Maatschappelijke discussiepunten

Ondanks bovenstaande beperkingen van dit onderzoek geven de inzichten opgedaan in dit onderzoek aanleiding tot een aantal discussiepunten. Deze zijn gericht op de overgang van school naar werk voor jongeren met een beperking, en op de nieuwe veranderingen vanuit de wet- en regelgeving die op komst zijn voor deze jongeren.

Het doel van de Participatiewet die naar waarschijnlijkheid in 2015 wordt ingevoerd, is het laten participeren van jongeren met een beperking op de arbeidsmarkt. Uit de conclusies van dit onderzoek blijkt dat jongeren minder motivatie hebben tot participeren als er voor hen geen groeimogelijkheden zijn op de arbeidsmarkt. Groeien op de arbeidsmarkt, zowel op inkomen als op functie lijkt een belangrijke stimulans voor jongeren met een beperking. Er moet gekeken worden naar hoe de arbeidsmarkt zo goed mogelijk kan aansluiten bij jongeren met een beperking en hun (on)mogelijkheden, zodat er rekening gehouden wordt met deze groeimogelijkheden. Daarnaast ervaren jongeren met een beperking een negatieve beeldvorming vanuit de werkgever (Wajong stempel). De Participatiewet is er op gericht dat werkgevers meer jongeren in dienst nemen. De (ervaren) negatieve beeldvorming vanuit werkgevers kan hierin een knelpunt vormen.

Een discussiepunt wat blijkt uit dit onderzoek en de literatuur is gericht op de bronnen van ondersteuning. Waar uit de literatuur blijkt dat het onderwijs als één van de belangrijkste factoren wordt gezien in de begeleiding van de overgang van school naar werk (Kohler & Field, 2003; Winn & Hay, 2009), geven jongeren aan dat de ondersteuning vanuit school juist als minder positief wordt ervaren. De sociale omgeving blijkt dusdanig belangrijk te zijn voor jongeren met een beperking, zowel bij praktische zaken maar ook bij het maken van keuzes. Bij de invoering van de nieuwe Wet Passend Onderwijs is een van de speerpunten het

verbeteren van arbeidstoeleiding (Rijksoverheid, 2013). Het is nodig om te kijken hoe school en sociale omgeving van elkaar gebruik kunnen maken, zodat de ondersteuning voor jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk zo succesvol mogelijk kan verlopen.

Als laatste hebben ondersteuners een beter inzicht nodig in de wijze van ondersteuning die jongeren met een beperking wensen. Met name de empowerende benadering alleen lijkt niet genoeg om jongeren de ondersteuning te bieden die zij nodig hebben. Een realistische benadering en het wijzen op mogelijkheden en onmogelijkheden is hierbij voor de jongeren uit dit onderzoek gewenst. Het discussiepunt over de eenzijdige focus op mogelijkheden bij mensen met een beperking wordt tevens aangehaald in het onderzoek van Van Hal (2013). De empowerende benadering is nodig om jongeren met een beperking te laten dromen over hun toekomst en om richting te bepalen. De beperking van de jongeren heeft echter ook een plek nodig om deze dromen daadwerkelijk uit te laten komen.

Literatuur

- Achterberg, J. T., Verhoof, E., Wind, H., Brouwer, S., Maurice-Stam, H., Groothoff, J., W., ... van der Klink, J. (2010). *Wajongers aan het werk: welke factoren kunnen van belang zijn voor arbeidsparticipatie van jonggehandicapten?* Retrieved from: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs12498-010-0025>
- Baarda, D.B. & De Goede, M.P.M. (2005). *Basisboek kwalitatief onderzoek. 2e druk.* Wolters-Noordhoff : Groningen.
- Berry , H.G. (2000). The supplemental security income program and employment for young adults with disabilities: an analysis of the national health interview survey on disability. *Focus on autism and other developmental disabilities, 15*, 176-181. doi: 10.1177/108835760001500309
- Besselink, A. (2014). Breed en het nieuwe werkbedrijf. *Rapport collegevoorstel van de Gemeente Nijmegen.* Retrieved from: http://www2.nijmegen.nl/.../C20140325o_3.02Rbr_MO20
- Blustein, D. L., Chaves, A. P., Diemer, M. A., Gallagher, L. A., Marshall, K. G., Sirin, S., & Bhati, K. S. (2002). Voices of the forgotten half: The role of social class in the school-to-work transition. *Journal of Counseling Psychology, 49*(3), 311. doi: 10.1037/0022-0167.49.3.311
- Braitman, A., Counts, P., Davenport, R., Zurlinden, B., Rogers, M., Clauss, J., ... Montgomery, L. (1995). Comparison of barriers to employment for unemployed and employed clients in a case management program: An exploratory study. *Psychiatric Rehabilitation Journal, 19*, 3. doi:10.1037/h0095466
- Eimers, T., Kennis, R & Özdemir, M. (2013). Aan het werk met passend beroepsonderwijs: loopbanen van jongeren met een beperking in het MBO. *Kenniscentrum Beroepsonderwijs, Arbeidsmarkt, Nijmegen.* Retrieved from:

[http://passendberoepsonderwijsnaarwerk.nl/wp-content/uploads/2013/12/Rapport
Aan-het-werk-met-passend-beroepsonderwijs.pdf](http://passendberoepsonderwijsnaarwerk.nl/wp-content/uploads/2013/12/Rapport-Aan-het-werk-met-passend-beroepsonderwijs.pdf)

Fabian, E. S. (2007). Urban Youth With Disabilities Factors Affecting Transition

Employment. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 50, 130-138.

doi:10.1177/00343552070500030101

Furnham, A., & Pendred, J. (1999). Attitudes towards the mentally and physically disabled.

British Journal of Medical Psychology, 56: 179–187.

doi: 10.1111/j.20448341.1973.tb01545.x

Hallum, A. (1995). Disability and the transition to adulthood: issues for the disabled child, the family, and the pediatrician. *Current Problems in Pediatrics*, 25(1), 12-50.

doi:10.1016/S0045-9380(06)80013-7

Hart, D., Zimbrich, K., & Ghiloni, C. (2001). Interagency partnerships and funding:

Individual supports for youth with significant disabilities as they move into postsecondary education and employment options. *Journal of vocational rehabilitation*, 16, 145-154. Retrieved from:

<http://iospress.metapress.com/content/k4qykun9c1bplufx/>

Hornby, G., & Kidd, R. (2001). Inclusion and the transition: Transfer from special to mainstream—ten years later. *British Journal of Special Education*, 28, 10-17.

doi:10.1111/1467-8527.t01-1-00198

Johnson, V. A., Greenwood, R., & Schriener, K. F. (1988). Work performance and work personality: Employer concerns about workers with disabilities. *Rehabilitation Counseling Bulletin*. Retrieved from:

Counseling Bulletin. Retrieved from:

<http://psycnet.apa.org.proxy.library.uu.nl/psycinfo/1989-19539-001>

Kidd, M. P., Sloane, P. J., & Ferko, I. (2000). Disability and the labour market: an analysis of British males. *Journal of health economics*, 19, 961-981.

doi:10.1016/S01676296(00)00043-6

King, G. A., Baldwin, P. J., Currie, M., & Evans, J. (2005). Planning successful transitions from school to adult roles for youth with disabilities. *Children's Health Care, 34*, 193-216. doi 10.1207/s15326888chc3403_3

Kohler, P. D., & Chapman, S. (1999). Literature review on school-to-work transition. *Transition Research Institute, University of Illinois*. Retrieved from <http://homepages.wmich.edu/~kohlerp/pdf>

Kohler, P. D., & Field, S. (2003). Transition-Focused Education Foundation for the Future. *The Journal of Special Education, 37*, 174-183. Retrieved from: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ785945.pdf>

Lamb, S., & McKenzie, P. (2001). Patterns of success and failure in the transition from school to work in Australia. *LSAY Research Reports, 67*. Retrieved from: http://research.acer.edu.au/lsay_research/67

Lehmann, J. P., Bassett, D. S., & Sands, D. J. (1999). Students' Participation in Transition Related Actions A Qualitative Study. *Remedial and Special Education, 20*, 160-169. doi: 10.1177/074193259902000307

Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (2000). Contextual supports and barriers to career choice: A social cognitive analysis. *Journal of counseling psychology, 47*, 36. doi:10.1037/0022-0167.47.1.36

Loveless, T. (2003). *The brown center report on American education: How well are American students learning?* Providence, RI: Brown Center on Education Policy.

Morningstar, M. E., Turnbull, A. P., & Rutherford Turnbull, H. (1995). What do students with disabilities tell us about the importance of family involvement in the transition from school to adult life?. *Exceptional Children, 62*, 249-260. Retrieved from: <http://cat.inist.fr/?aModele=afficheN&cpsidt=2906612>

- Newman, L. (2005). Changes in postsecondary education participation of youth with disabilities. *Journal for Vocational Special Needs Education*, 27(2), 30-38. Retrieved from: <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ854359.pdf>
- Nijhuis, F. (2011). Werken naar vermogen. *Faculty of Psychology and Neuroscience van de Universiteit Maastricht*. Retrieved from: http://www.divosa.nl/sites/default/files/werken_naar_vermogen_vermogen_om_t_werken.pdf
- Raad voor Werk en Inkomen, (2010). Wajongers op de werkvloer, *Kennis- en innovatiecentrum Crossover*: 's Gravenhage. Retrieved from: <http://www.kcco.nl/kennisbank/detail?id=1039>
- Reid, D. H., Everson, J. M., & Green, C. W. (1999). A systematic evaluation of preferences identified through person-centered planning for people with profound multiple disabilities. *Journal of Applied Behavior Analysis*, 32(4), 467-477. doi: 10.1901/jaba.1999.32-467
- Rijksoverheid (2013). Wetsvoorstel participatiewet. Retrieved from: <http://www.rijksoverheid.nl/documenten-en-publicaties/kamerstukken/2013/12/02/wetsvoorstel-invoering-participatiewet.html>
- Rijksoverheid (2013). Een passen onderwijsprogramma voor alle leerlingen in het voorgezet onderwijs. Retrieved from: <http://www.passendonderwijs.nl/wp-content/uploads/2012/12/Brochure-Een-passend-onderwijsprogramma-voor-alle-leerlingen-in-het-voortgezet-onderwijs.pdf>
- Ryan, P. (2000). The school-to-work transition: A cross-national perspective. *Journal of Economic Literature*: University of Cambridge. Retrieved from: <http://www.citeseerx.ist.psu.edu>
- Savickas, M. L. (1999). The transition from school to work: A developmental

perspective. *The career development quarterly*, 47, 326-336.

doi:10.1002/j.2161-0045.1999.tb00741.x

Shier, H. (2001). Pathways to participation: openings, opportunities and obligations. *Children & society*, 15, 107-117. doi: 10.1002/chi.617

Uitvoeringsinstituut Werknemers Verzekeringen (UWV). (2008). Kenniscahier 08-01: De participatiemogelijkheden van de Wajonginstroom. Retrieved from: 31224-24-b7%20(1).pdf

Uitvoeringsinstituut Werknemers Verzekeringen, (UWV). (2012). Feiten en cijfers over de Wajong. Retrieved from: <http://www.divosa.nl/sites/default/files/FeitenencijfersoverdeWajong>

Van Hal, L. (2013). *Working on activation. Analyses of stories about vocational rehabilitation of people with disabilities in the Netherlands*. Maastricht University Press: Maastricht.

Van Hal, L. Meershoek, A., De Rijk, A., Joling, C., & Nijhuis, F. (2009). *Een rol om op te bouwen? Zelfbeeld, levestrategieën en re-integratietrajecten van landurig arbeidsongeschikten*. Maastricht University: Maastricht.

Van Horssen, C. Mallee, L. Timmerman, J.P.H.K. & Wissink, C.E. (2012). Meer werkplekken bij werkgevers: *Vierde tussenrapportage in het kader van de evaluatie en monitoring van de pilots Werken Naar Vermogen, pilot 1. Regioplan Beleidsonderzoek. Amsterdam*. Retrieved from: <http://onderzoekwerkeninkomen.nl/rapporten/amt0ybnk/meer-werkplekken-bij-werkgevers-literatuuronderzoek.pdf>

Van der Veen, R. (2011). *Het wassende weten. Opvattingen over toekomstige arbeidsparticipatie van jongeren met een beperking in een veranderende arbeidsmarkt vanuit verschillende disciplines en verschillende perspectieven*. Kennis- en

- innovatiecentrum Crossover: Nieuwegein. Retrieved from:
<http://www.kcco.nl/kennisbank/detail?id=1039>
- Wagner, M., Newman, L., Cameto, R., & Levine, P. (2006). The Academic Achievement and Functional Performance of Youth with Disabilities. A Report from the National Longitudinal Transition Study-2 (NLTS2). *NCSE 2006-3000*. Retrieved from:
<http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED494936.pdf>
- Ward, M. J., & Kohler, P. D. (1996). Promoting self-determination for individuals with disabilities: Content and process. *On the road to autonomy: Promoting selfconfidence in children and youth with disabilities*, 275-290.
- Wehmeyer, M., & Schwartz, M. (1997). Self-determination and positive adult outcomes: A follow-up study of youth with mental retardation or learning disabilities. *Exceptional Children*, 63, 245-256. Retrieved from:
http://www.beachcenter.org/research/fullarticles/pdf/sd3_sd%20and%20positive%20adult%20outcomes.pdf
- Wells, T., Hogan, D. P., & Sandefur, G. D. (2003). What happens after the high school years among young persons with disabilities?. *Social Forces*, 82(2), 803-832.
doi:10.1353/sof.2004.0029
- Winn, S. & Hay, I. (2009). Transition from school for youths with a disability: issues and challenges. *Disability & Society*, 24, 103-115. doi:10.1080/09687590802535725
- Wittenburg, D. C., & Maag, E. (2002) School to where? A literature review on economic outcomes of youth with disabilities. *Journal of Vocational Rehabilitation* 17, 265–280.
Retrieved from: <http://iospress.metapress.com/content/nd4jy7awk3lqfkf8/fulltext.pdf>
- Wong, N. T., Zimmerman, M. A., & Parker, E. A. (2010). A typology of youth participation and empowerment for child and adolescent health promotion. *American Journal of Community Psychology*, 46, 100-114. doi: 10.1007/s10464-010-9330

Bijlage I Topiclijst kwalitatieve interviews

ervaringen van jongeren met een beperking met de overgang van school naar werk

Topic 1

Algemene gegevens

- Hoe oud ben je?
- Waar woon je?
- Zit je nog op school?
- Op welke school zit je?
- Waarom zit je op deze school?
- Heb je werk?

Topic 2

Toekomstdroom

- Wat wil je later worden?
- Hoe heb je deze keuze gemaakt om dit te worden?
- Wat heb jij nodig denk je om dit te worden?

Topic 3

Voorbereiding op werk

- Wat heb je allemaal al gedaan om aan werk te komen?
- Heb je al eens gesolliciteerd?
- Heb je al eens stage gelopen?
- Ben je al eens bij een voorlichting geweest?
- Wat vind je nog moeilijk bij het voorbereiden op het werken straks?

Topic 4

Ondersteuning bij het vinden van werk

- Met wie praat je over je keuze wat je later wil worden?
- Wie helpt jou bij het vinden van een baan?
- Van wie zou je meer hulp willen?
- Van wie had je meer hulp verwacht bij het zoeken van werk?
- Wat denk je dat er beter kan bij het helpen van andere voor het zoeken naar werk?
- Voel jij je geholpen bij het zoeken van werk?

Topic 5

Informatieverschaffing over het vinden van werk

- Welke organisaties of mensen hebben jou allemaal informatie gegeven over het vinden van werk?
- Welke informatie kreeg je over het vinden van werk?
- Zeiden al deze mensen of organisaties ongeveer het zelfde?
- Aan welke informatie die je hebt gekregen heb je écht wat gehad?

Topic 6

Motivatie

- Heb je zin om aan het werk te gaan?
- Hoe vond je het om stage te lopen?
- Hoe vond je het om naar voorlichtingen te gaan, informatie te krijgen over welke banen je kunt krijgen later?
- Hoe vind je het om met mensen te praten over wat je wilt worden later?

Bijlage II Topiclijst Focusgroepen

ervaringen van jongeren met een beperking met de overgang van school naar werk

Vooraf: naambordjes maken

Topic 2

Toekomstdroom

- Wie van jullie weet er al wat hij/zij later wil worden?
- Hoe heb je deze keuze gemaakt om dit te worden?

Topic 3

Voorbereiding op werk

- Wat hebben jullie zoal gedaan om aan werk te komen?
- Wat vind je nog moeilijk bij het voorbereiden op het werken straks?
- Lijkt jullie de overgang van eerst naar school gaan, en daarna gaan werken moeilijk of makkelijk?

Topic 4

Ondersteuning bij het vinden van werk

- Met wie praat je over je keuze wat je later wil worden?
- Wie helpt jou bij het vinden van een baan?
- Van wie zou je meer hulp willen?
- Van wie had je meer hulp verwacht bij het zoeken van werk?
- Wat denk je dat er beter kan bij het helpen van anderen voor het zoeken naar werk?

Topic 5

Informatieverschaffing over het vinden van werk

- Van welke organisaties of mensen hebben jullie allemaal informatie gekregen over het vinden van werk als je klaar bent met school?
- Zeiden al deze mensen of organisaties ongeveer het zelfde?
- Aan welke informatie die je hebt gekregen heb je écht wat gehad?
- Mis je nog informatie over bepaalde dingen die je graag wil weten als je straks aan het werk gaat?

Topic 6

Motivatie

- Heb je zin om aan het werk te gaan?
- Hoe vind je het om met mensen te praten over wat je wilt worden later?
- Wat denken jullie dat er nodig is om zin te hebben om straks aan het werk te gaan?

Bijlage III ‘Kwalitatieve analyse’

Uitleg Coderingen

Thema’s A, B, C, D, E, F, G, H:

1) Welke ondersteuning ervaren jongeren met een beperking in de overgang van school naar werk?

- *G = sociale omgeving*

- *H = hulp en begeleiding*

2) Welk beeld hebben jongeren met een beperking van werk in de overgang van school naar werk?

- *A = toekomstbeeld*

- *B = visies op overgang school naar werk*

- *C = (on)tevredenheid met huidige (werk)situatie*

- *D = ervaringen met Wajong uitkering*

- *E = ervaringen met zoeken naar werk*

- *F = belemmering beperking gericht op werk*

Cijfers respondenten:

1 = respondent 1

2 = respondent 2

3 = respondent 3

4 = respondent 4

5 = respondent 5

6 = respondent 6

7 = respondent 7

8 = respondent 8 (focusgroep interview)

9 = respondent 9 (focusgroep interview)

10 = respondent 10 (focusgroep interview)

11 = respondent 11 (focusgroep interview)

12 = respondent 12 (focusgroep interview)

13 = respondent 13 (focusgroep interview)

14 = respondent 14

Uitleg coderingen onder de thema’s:

A 1.56 = thema toekomstbeeld, respondent 1, label 56

CODERINGEN

A: Toekomstbeeld

A: Misschien wil ik in een kledingwinkel gaan werken ofzo (1.3)

A: Gezien mijn kansen gaat dat niet meer (1.5)

A: Ik heb mijn droom laten varen (1.6)

A: Ik heb nu nog geen dromen, ik bekijk het (1.7)

A:Ik wil zo snel mogelijk aan een baan komen (1.8)

A: Met vrienden ben ik soms aan het dromen (1.12)

A: Mijn kansen waren voor het ongeluk wel groter (1.14)

A: droom is eigen bedrijf opzetten (2.10)

A: haken en ogen aan droom (2.11)

A: droom lukt nooit 100% (2.17)

A: mogelijkheden voor droom (2.18) (2.46)

A: reëel blijven (2.45) (2.47) (2.50)

A: Ik werk nu onbetaald (2.19)

A: Uitsluiten wat niet kon (3.1)

A: Zo sluit je dingen uit en ga je je route uitstippelen (3.3)

A: Het voortraject is nuttig geweest (3.35)

A: droom losgelaten (4.3)

A: droom niet meer haalbaar (4.4)

A: weet niet of droom gaat lukken (4.5)

A: knelpunten liggen vooral bij mezelf (4.36)

A: kijken wat ik aan kon voor werk (4.37)

A: mijn eigen aandeel hierin (4.38)

A: besloten te stoppen met opleiding (6.2)

A: hou niet echt van elke dag school (6.4)

A: enige keus om te stoppen (6.5)

A: droom is eigen bedrijf beginnen (6.28)

A: mooi om zelf dingen te kunnen ontwerpen (6.29)

A: nodig voor droom: geld, ervaring, info, hoe je dat regelt (6.30)

A: wou altijd naar hoger niveau dan ik kreeg (6.52)

A: als hoger niveau niet ging wel vervelend (6.52)

A: als hoger niveau niet ging uiteindelijk niet zo erg (6.54)

A: Hopelijk na het traject een beroepskeuze (7.5)
A: Keuze grotendeels zelf gemaakt (7.14)
A: Besluiteloosheid in keuze (7.21)
A: Niet doorzetten bij keuze (7.22)
A: Twijfel groter dan doorzettingsvermogen (7.23)
A: Ik ga mijn eigen weg (7.27)
A: Studiekeuze is lastig (7.31)
A: Zo snel mogelijk op de rit hebben (7.6)
A: Ik weet niet wat ik later wil worden (7.11)
A: Niet echt een uitgesproken passie (7.12)
A: Daar vond ik mezelf niet thuishoren. Ik had hoger niveau aangekund (7.30)

A: wist niet wat ik wou qua werk (13.4)
A: wist niet welke kant ik op wilde (13.10) (13.13) (13.51)
A: ik zat er erg mee in de knop (13.11)
A: veel verschillende keuzes gemaakt (13.28)
A: te laat achter gekomen (13.29)
A: dat paste wel bij mij (13.32) (13.33)
A: niet in gaan werken (13.34)
A: verkeerde keuze gemaakt (13.43)
A: keuze maken door te doen (13.44)
A: ervaren wat je wil (13.45) (13.50)
A: ik koos maar wat (13.46) (13.60)
A: uiteindelijk wel op mijn pad gekomen (13.52)
A: liever meteen willen kiezen (13.55) (13.56) (13.57)
A: liever geweten waar mijn sterke kant ligt (13.58)
A: me erbij neergelegd (13.22)
A: jezelf leren kennen met vallen en opstaan (13.30) (13.35)
A: sterke punten weten (13.37) (13.41) (13.48)
A: grens weten (13.38) (13.47) (13.49)
A: nooit capabel voor bent (13.39)

A: Ja daar ben ik zelf op gekomen (8.5)
A: Ik weet al wel waar ik wil gaan werken (8.12)
A: Ik begin gewoon onderaan de ladder (8.35)
A: Sinds vroeger al vond ik het leuk (8.9)

A: Groen was altijd al mijn ding (9.8)
A: Ik weet al wel waar ik wil gaan werken (9.12)
A: Ik begin gewoon onderaan de ladder (9.35)

A: Ik moet echt een opleiding doen voor wat ik wil (10.32)

A: Ik weet nu wat ik wil (10.6)

A: Ik zie wel waar ik terecht kom (11.1)

A: Ik wil ook wel graag geld verdienen (12.17)

A: In het vastgoed liggen wel mogelijkheden (14.2)

A: Dat vind ik tot nu toe ook het leukst (14.3)

A: Ik heb zelf nog niet echt een beeld over mijn toekomst (14.5)

A: ik vind mezelf niet thuis op de gehandicapten school (14.4)

B: visies op overgang school werk

B: overgang niet altijd even makkelijk (2.1)

B: praktisch niet rooskleurig (2.2)

B: kijken naar de persoon (2.29)

B: krom (werk)systeem (2.30)

B: overgang kan beter (2.52)

B: in een gat vallen (2.53)

B: overgang zeker weten (2.65)

B: gat groter voor mensen met een beperking (2.32)

B: De maatschappij gaat er vanuit dat je alles moet kunnen (3.15)

B: Jobcarving is nodig: 2 mensen voor 1 baan (3.16)

B: Het is per individu verschillend (3.21)

B: Belangrijk stuk zit bij de informatieoverdracht (3.22)

B: Het meeste moet van jezelf komen (3.23)

B: Als je veel achtervang hebt lukt het sneller (3.24)

B: De relatie met mensen is heel belangrijk (3.26)

B: De wil van werkgevers is belangrijk (3.27)

B: Je wilskracht is heel belangrijk (3.28)

B: Je wordt getoetst op wat je niet kan (3.29)

B: Je hebt de wil nodig (3.30)

B: Je hebt een welwillende opleiding nodig (3.31)

B: Het gaat om participatie (3.38)

B: Bijna alles is participatie 3.39)

B: Mensen die niet kunnen participeren hebben een achterstand (3.40)

B: Je hebt hele adequate begeleiding nodig (3.41)

B: Kwaliteit kunnen inzetten is belangrijk (3.43)

B: Je moet in plaats van naar ongeschiktheid naar geschiktheid kijken (3.44)

B: Het hangt van de persoon af (3.45)

B: mensen die werk zoeken verschillen van elkaar (4.41)

B: houding van maatschappij onbegrip (4.42)

B: beoordeling arbeidsongeschikt maakt veel uit (4.44)

B: verschil per persoon kan ook bijna niet anders (4.45)

B: veel verschil tussen mensen (4.46)

B: het is geven en nemen (6.27)

B: langer school is makkelijker (6.63)

B: langer school is beter (6.64)

B: Belangrijk dat je een goede jobcoach hebt: (7.29)

B: eerder mee beginnen (13.42)

B: gebruik maken van ieders talent (13.54)

B: initiatieven nemen (13.76)

B: het komt je niet aangevlogen (13.77)

B: doe er zelf maar iets voor (13.78)

B: bewustwording (13.79) (13.81)

B: zelfstandig worden (13.80)

B: eigen verantwoordelijkheid (13.82)

B: extra studiebegeleiding belangrijk (13.83)

B: op tijd grenzen aangeven (13.84)

B: Belangrijk dat de school leerlingen loslaat en vertrouwt (14.9)

C: (on)tevredenheid met huidige (werk)situatie

C: Mijn kansen waren voor het ongeluk wel groter (1.14)

C: overgang naar werk is goed (2.23)

C: Overgang ging voor mij goed (3.17)

C: werk goed vinden zo. Ik zit wel op mijn plek (5.13)

C: op dit moment gaat alles goed (6.32)

C: Ik vind het allemaal wel goed zo (6.33)

C: niet zoveel zorgen (6.34)

C: allemaal wel makkelijk (6.36)

C: nu een mooie baan (6.55) (6.57) (6.70)

C: geld niet zo belangrijk (6.71)

C: ik vond mezelf niet op een gehandicaptenschool thuishoren (7.32*)

C: werk houdt rekening met mij (13.24)

C: werk weet wat er aan de hand is (13.25)

C: geluk gehad (13.53)

C: Ik zit hier niet op mijn plek tussen alle rolstoelers (14.1)

C: Werken, geld verdienen, klaar (8.2)

C: Ik ga gewoon werken (8.28)

C: Werken en geld verdienen (9.4)

C: Wat is nou stage, ik werk gewoon (9.16)

C: Ik vind de stage leuk (10.11)

C: Ik vind het nu gewoon leuk op mijn stage (10.40)

D: Ervaringen met de Wajong uitkering

D: Ik heb een wajong (1.17)

D: Wajong voor stabiel inkomen (2.3) (2.59)

D: werk met behoud van Wajong (2.4)

- D: niet thuiszitten (2.5)
- D: Wajong oplossing voor vrijwilligerswerk (2.6)
- D: Wajong nodig (2.9)
- D: gedemotiveerd door Wajong (2.58)
- D: Wajong is een stempel (2.60)
- D: Wajong motiveert niet mij aan te nemen (2.61)
- D: Wajong zien als achtervang (2.62)
- D: Wajong op pauze kunnen zetten (2.63)
- D: niet afhankelijk zijn van Wajong (2.64)

- D: ziekte basis voor Wajong (4.9)
- D: lichamelijk nu beperkter dan voorheen (4.10)
- D: Wajong niet gebaseerd op beperking (4.23)
- D: uit de Wajong is een probleem
- D: via moeder informatie over Wajong (4.50)

- D: niet aan werk door Wajong (5.18)
- D: afgekeurd voor werk door Wajonger zijn (5.19)

- D: reden Wajong: geld nodig (6.38) (6.6)
- D: geen werk geeft problemen (6.39) (6.40)
- D: geld opvangen met Wajong (6.41)
- D: zonder werk zitten is een probleem (6.42)
- D: nadeel Wajong: werken verdient minder (6.65) (6.67)
- D: niet gestimuleerd om te werken door Wajong (6.66)
- D: wordt niet echt beloond met werken (6.68)

- D: Wajong hoef ik niets voor te doen (7.1)
- D: Ik vind het wel oneerlijk maar ook wel fijn (7.2)

- D: Wajong niet van op de hoogte (13.1) (13.2) (13.3)
- D: Wajong zekere voor het onzekere (13.5)
- D: met Wajong alvast gered (13.12)

- D: Ik heb geen Wajong nodig (14.6)

E: Ervaringen met zoeken naar werk

- E: Ik ben op zoek naar werk (1.1)
- E: Ik wil zo snel mogelijk aan een baan komen (1.8)
- E: Ik vind het contact leuk met klanten (1.9)
- E: Ik vind de werkzaamheden leuk (1.10)

- E: veel gesprekken gehad over werk (2.24)
- E: ik wil het eerst zien en ervaren (2.25) (2.26) (2.27)
- E: overgang vrijwilligerswerk ging goed (2.19)
- E: na school een gat (2.31)
- E: school veilige omgeving (2.33)
- E: veilige omgeving kwijt (2.34)
- E: veilige omgeving creëren (2.35)
- E: ik wil betaald werken (2.8)
- E: openstaan (2.51)
- E: zin om te werken (2.73)
- E: zin om te dromen (2.74)
- E: maatschappij demotiveert (2.75)

- E: Ik wil het ook niet kunnen (3.17)

- E: werk zoeken kon niet snel genoeg gaan (4.11)
- E: zelf contact opgenomen met het UWV (4.13)
- E: zelf alles ondernomen (4.24)
- E: wennen aan werk (4.1) (4.2)
- E: doorgedaan ondanks ziekte (4.7)
- E: thuis vlieg ik tegen de muren op (4.12)
- E: ik doe wat ik kan (4.22)

- E: geen werk kunnen vinden (5.1)(5.4)
- E: meer werk in kwekerij (5.2)
- E: meegedraaid bij bedrijven (5.25)

- E: ik maak langere dagen (5.28)
- E: overstap moeilijk (5.29)
- E: ik ben nu zelfstandiger (5.30)
- E: vroeger je bed uit (5.31)
- E: thuis zitten vind ik niets (5.15)
- E: thuis zitten erger, liever werken (5.27)

- E: geen werk vinden (6.1)

E: gesolliciteerd (6.3) (6.14)
E: verschil tussen werken en school (6.56)
E: niet zo voorbereid op werken (6.58)
E: anders misschien langer gewacht met werken (6.62)
E: anders misschien langer gewacht op werken (6.62)
E: thuis zitten ook niets (6.6)
E: thuis ook niet echt iets gedaan (6.7)
E: niet erg om hard te werken (6.25)
E: niet erg om lang te werken (6.26)
E: leren opzich wel leuk (6.48)
E: liever gewoon werken (6.50)
E: vind werken leuk (6.51)

E: Ik heb wel zin om aan het werk te gaan (7.28)

E: geen werk (13.6)
E: te lang thuis gezeten (13.7)
E: geen uitzicht naar werk (13.8) (13.16)
E: eerste stap tot werk zoeken gezet (91315)
E: thuis zag ik het niet meer zitten (13.17)
E: ik kreeg de kans op werk (13.23)
E: niet leuk om daarin te werken (13.40)

E: Je moet gewoon naar ene bedrijf toe stappen en solliciteren (8.36)

E: Met stage lopen schiet je ook niet echt op (9.18)

E: Ik ben iets aan het zoeken (10.2)

E: Ik solliciteer online (10.37)

E: Ze gaan toch weer voor andere mensen die ervaring hebben (10.70)

E: Ik wil een afwisselende baan hebben (14.4)

F: Belemmering beperking gericht op werk

F: Soms heb ik last van mijn knie (1.11)

F: Ik moet ermee leren leven (1.15)??

F: laat me niet tegen houden (2.14) (2.21)

F: ik ben een doorzetter (2.20)

F: ik zal vertellen wat ik ervan vind (2.22)

F: beperking duurt langer (2.43)

F: kans om te leven (2.72)

F: Mij moet je niet in de horeca zetten, gaat niet werken (3.2)

F: Ik kan het niet (3.6)

F: Ik heb dat ervaren als een confrontatie met mijn beperking (3.8)

F: Ik ben er toe veroordeeld door mijn beperking (3.33)

F: Ik heb wel aandachtspunten (3.34)

F: Iemand zonder beperking hoeft geen rekening te houden met het wel/niet vertellen over de beperking (3,37)

F: Ik kan kwaad worden op mensen die er al vanuit gaan dat je dingen niet kan (3.42)

F: door ziekte opleiding niet afgemaakt (4.6)

F: na eerste baan weer doodziek (4.17)

F: te snel geweest met nieuwe baan (4.18)

F: tijd nodig voor bijkomen na ziekte (4.20)

F: ziekte waar je niks mee kan (4.30)

F: ziekte wordt onderschat (4.47)

F: ik wil leuke dingen doen, maar dat kan niet (4.48)

F: door werk nu geen sociaal leven meer (4.49)

F: concentratie er niet bijhouden (6.8)

F: Mijn fijne motoriek is minder: spiegelen in supermarkt lastig (7.3)

F: Kan het tempo niet bijhouden: geen type voor horeca (7.4)

F: door beperking extra duidelijk (13.18)

F: ondanks beperking wel doen (13.19)

F: was toch eigenlijk te veel (13.20)

F: toch niet goed genoeg (13.69)

F: kon ik dus niet (13.71)

G: Sociale omgeving

G: Met vrienden ben ik soms aan het dromen (1.12)

G: Voor de rest praat ik alleen met ouders over later (1.13)

G: praten met PB'er en ouders over keuzes (2.7)

G: sociale omgeving = vrienden, ouders, woonbegeleiders (2.43) (2.48)

G: stimulerende omgeving belangrijk (2.44)

G: ouders motiveren me (2.49)

G: geïnteresseerde mensen belangrijk (2.54)

G: beschermende, veilige omgeving (2.62) (2.63) (2.64) (2.66) (2.71)

G: door vriend gestimuleerd(2.65)

G: Ouders, professioneel netwerk, connecties (3.25)

G:Je hebt mensen nodig die jou echt kennen (3.36)

G: Ik praat met SLB'ers, coach, ambulante begeleider en ouders over toekomst (3.32)

G: mensen in omgeving niet veel begrip (4.27)

G: steun van vriendin (4.28)

G: veel begrip voel ik dan niet (4.32)

G: begrip voor ziekte nodig (4.39)

G: Steun van toekomstige vriendin bij zoeken naar werk (7.9)

G: Gepraat met vrienden, ouders, PB'er, mentor, familie over keuzes (7.16)

G: Vriend belangrijk bij keuze (7.24)

G: De een zegt dit, de ander zegt dat 7.25)

G: Ik onthoud de adviezen (7.25)

G: Vriend heeft mij geholpen (7.30)

H: hulp en begeleiding

H: Ik word begeleid door een jobcoach (1.2)

H: Ik krijg voldoende ondersteuning (1.16)

H: Ik word goed geholpen door de jobcoach (1.18)

- H: steun van mensen nodig (2.12)
 - H: mensen nodig (2.13) (2.15)
 - H: gebruik maken van netwerk (2.16)
 - H: begeleiding bij overgang (2.36)
 - H: gevoel dat iemand jou echt wil begeleiden (2.37)
 - H: geen 9 tot 5 mentaliteit (2.38)
 - H: maatwerk (2.39)
 - H: iets om op terug te vallen na gat (2.40)
 - H: motivatie begeleider belangrijk (2.41)
 - H: mensen die helpen (2.55) (2.56)
 - H: klik hebben (2.57)
 - H: ondersteuning en begeleiding belangrijk (2.58)
 - H: eigen verantwoordelijkheid (2.59)
 - H: niet afhankelijk zijn (2.60)
 - H: begeleiding nodig hebben (2.61)
 - H: zelf doen (2.69) (2.70)
-
- H: De gemeente kon mij niet begeleiden (3.4)
 - H: Die begeleiding was niet adequaat. Ik moest verkeerde dingen doen (3.5)
 - H: Daar werd ik heel goed begeleid (3.9)
 - H: Veel structuur (3.10)
 - H: Veel aandacht voor leren (3.11)
 - H: Meer tijd om te leren (3.12)
 - H: Meer ruimte om je eigen inbreng te doen (3.13)
 - H: Veel meer inpassingsmogelijkheden (3.14)
 - H: De begeleiding is erg mensgericht (3.19)
 - H: Goede docenten (3.20)
 - H: Ik vind (noemt naam) een logge organisatie (3.46)
 - H: Ik heb wat gehad aan de ruimte die mij gegeven werd op stage (3.47)
 - H: Ik hoefde niet meteen alles te kunnen (3.48)
 - H: Ik miste de binding bij de gemeente (3.49)
 - H: Je hebt mensen nodig die jou echt kennen (3.36)
 - H: Ik praat met SLB'ers, coach, ambulante begeleider en ouders over toekomst (3,32)
-
- H: hulp gehad voor ziekte (4.8)
 - H: gebeurde niets bij (noemt naam) (4.14)

- H: hoorde vrij weinig van UWV (4.15)
 - H: zelf om hulp gevraagd (4.16)
 - H: begeleiding werkte goed (4.19)
 - H: stage was flexibel (4.21)
 - H: daarna (noemt naam) erg actief in begeleiding (4.25)
 - H: hulp van: arbeidsdeskundige, jobcoach (4.26)
 - H: arbeidsbegeleiding ziet beperking soms over het hoofd (4.29)
 - H: hulpverlening was heel zwaar (4.31)
 - H: hulp instanties: arbeidsdeskundige, jobcoach, medisch (4.33)
 - H: vanuit opleiding niet zo gericht op hulp (4.34)
 - H: belangrijk ontwikkelingen te bespreken met jobcoach (4.35)
 - H: begeleiding ziet wat wel en niet kan (4.38)
-
- H: begeleiding nodig (5.6)
 - H: praten over hoe het gaat (5.7)
 - H: dingen die ik niet durf te zeggen bespreekbaar maken (5.8)
 - H: begeleiding niet kunnen geven door instantie (5.9)
-
- H: betere begeleiding (5.10)
 - H: persoonlijke begeleiding (5.11)
 - H: langskomen op het werk (5.12)
 - H: school heeft geholpen om van school naar werk te gaan (5.14)
 - H: iemand waar je op kan terugvallen (5.21)
 - H: meer contact houden (5.22)
 - H: op gesprek komen (5.23)
 - H: hulp jobcoach (5.26)
-
- H: hulp van: ouders, jobcoach, begeleiding (6.7)
 - H: iemand nodig die mee keek (6.8)
 - H: door opleiding niet echt aandacht aan besteed (6.9)
 - H: ik moest het zelf oplossen (6.10)
 - H: geen reacties van opleiding wat ik kon doen (6.11)
 - H: opleiding mocht wel wat meer helpen (6.12)
 - H: hulp van woonbegeleiding (6.17)
 - H: door begeleiding nu wel aandacht gegeven (6.18)
 - H: toen minder controle over begeleiding (6.19)
 - H: nu wel controle over begeleiding (6.20)
 - H: hulp van: baas, jobcoach (6.21)
 - H: als ik weet wat ik moet doen komt het goed (6.22)
 - H: duidelijkheid nodig (6.23) (6.24) (6.43)
 - H: ik weet niet waar ik moet beginnen (6.31)
 - H: het wordt allemaal voor me geregeld (6.35)
 - H: van opleiding geen hulp gekregen (6.45)
 - H: meer hulp nodig (6.46)

H: meer aandacht nodig (6.47)

H: informatie gekregen van: RIBW, Jobcoach, Woonzorgnet, ouders (6.44)

H: Er gebeurt weinig vanuit de coach (7.7)

H: Iemand die snel is in handelen (7.10)

H: Betutteling door leerkracht: niet fijn (7.13)

H: Hulp van procesbegeleider bij keuze (7.15)

H: Gepraat met vrienden, ouders, PB'er, mentor, familie over keuzes (7.16)

H: PB'er weet alles wel te vertellen (7.17)

H: PB'er had meestal wel gelijk in dingen (7.18)

H: Ligt aan de klik, of ik iemand aardig vind (7.19)

H: Maar ook of ik zijn handelen goed vind (7.20)

H: begeleider die de leiding nam (13.14)

H: begeleider beschermen voor mezelf (13.21)

H: begeleiding paste niet bij mij (13.26)

H: psychologische stukje fijn (13.27)

H: eerder psychologische begeleiding (13.36)

H: persoonlijke begeleiding belangrijk (13.62)

H: mensen die mij ondersteunen: mentors, leraren, begeleiders (13.63)

H: vertrouwen in mij (13.64)

H: gunde mij (te) veel (13.65) (13.66) (13.68) (13.72)

H: niet grens goed aangegeven (13.67) (13.73)

H: niet achteraf te horen krijgen (13.70) (13.75)

H: eerlijk zegen (13.74)

H: zelfstandigheid en eigen verantwoordelijkheid (13.80)

H: Ik doe alles zelf (14.7)

H: Ondersteuning wordt mij wel geboden (14.10)

H: Ondersteuning neem ik niet aan (14.11)

H: Ik heb geen ondersteuning nodig (14.12)

H: Allemaal zelf doen (8.27)

H: Ik vind school onzin. Ik doe het allemaal zelf (8.20)

H: Ik praat met degene met wie ik werk (8.15)

H: Wij doen het allemaal zelf (8.42)

H: Je wordt gewoon geholpen (9.10)

H: Als je ergens mee zit bespreek je dat (9.11)

H: Niemand helpt mij, ik vind zelf wel werk (9.13)

H: heb dat allemaal niet nodig: (9.26)

H: Ze proberen mij wel informatie te geven over mogelijkheden (10.25)

H: Ik heb drie meeloopdagen gehad (10.29)

H: School heeft mij informatie gegeven over de mogelijkheden (11.30)